

Ruská pravoslavná církev a ochrana křesťanů jako směr zahraniční politiky Ruské federace

MARIA AVANESOVA

University of West Bohemia, Pilsen, Czech Republic

E-MAIL

mariavanesov@gmail.com

ORCID

<https://orcid.org/0000-0003-2793-5570>

ABSTRACT

The Russian Orthodox Church has become a significant actor in Russia after the fall of the Soviet Union. This text is dedicated to its role in Russia's foreign policy, specifically to the topic of the Russian interest in problems and protection of Christians, which is one of the most essential parts of the cooperation between the state and the Church. Analyzing primary sources (state and Church documents), the author shows when and under what circumstances this topic became relevant to both actors, what role the Russian Orthodox Church played in this regard and how the topic of protecting Christians is used by the Russian regime today. The study shows that the interest in protection of Christians did not arise simultaneously on both sides and that it is connected mainly with situations where a threat for Christians is posed by unfriendly actors.

KEYWORDS

Russian Orthodox Church, Russian foreign policy, Russia, patriarch, Syria

DOI

<https://doi.org/10.32422/mv-cjir.1793>

Představitelé současné Ruské pravoslavné církve (dále RPC) považují pomoc křesťanům v nouzi a jejich ochranu za historické poslání církve i ruského státu (RPC 2018, 2020). Zájem o osudy a ochranu křesťanů je v současné verzi ruských dějin skutečně patrný. Nejlepším příkladem pro dané tvrzení by mohl sloužit multimediální historický park „Rossija – Moja istorija“ (Rusko – Moje dějiny), který vznikl v důsledku spolupráce RPC a státu a jehož pobočky jsou dnes ve 25 největších ruských městech. Návštěva parku je pro ruské školáky povinná. Při prohlídce se vytváří dojem, že ruští státní činitelé se po většinu ruských dějin zajímali o život křesťanů mimo ruské území a ochrana křesťanů byla jedním z nejdůležitějších směrů ruské zahraniční politiky. Například, Ivan IV. Hrozný je v expozici prezentován nejen jako oběť první západní informační války, ale i jako ochránce pravoslaví a pravoslavných křesťanů, kteří byli pronásledováni ze strany Livonského řádu. Tím pádem livonská válka již není jen válkou o přístup k Baltu, ale je také odplatoou kacířům. Velký prostor je rovněž věnován podpisu mírové smlouvy mezi Ruským impériem a Osmanskou říší v Küçük Kaynarca. Smlouva ukončila jednu z rusko-tureckých válek a ustanovila právo Ruska chránit křesťany, žijící v Osmanské říši. Podle stejné logiky je krymská válka vnímána jako válka, způsobená mj. i tím, že Rusko nemohlo zůstat lhostejné k osudu křesťanů, k porušování jejich práv, k pronásledování a vysmívání se víře. Vstup Ruska do první světové války je také zdůvodňován povinností Ruska chránit křesťany na Balkáně.

Uvedené příklady jsou jen dílčí ukázkou dominantní interpretace ruských dějin ze strany současného režimu a RPC. S podobným názorem na roli Ruska v dějinách se lze setkat nejen mezi ruskými konzervativními intelektuály (NAXERA 2018; NAROČNICKAJA 2015; TJURENKOV 2017), představiteli RPC (TKAČEV 2017), ale i v ruských pracích (IVANOV 2013; CERPICKAJA 2011; JEFREMOV 2020) a státních médiích (KNJAZEV – LOBANOV 2020; SUROVCEV 2019). To vede k tomu, že v ruském kontextu zní celkem logicky prohlášení náměstka ruského ministra obrany, že válka v Sýrii je pro Rusko, stejně jako krymská válka v 19. století, válkou o Ježíšovy jesličky (KARTAPOLOV – FALIČEV 2018).

Vzhledem k tomu, že interpretace dějin může sloužit k naplnění politických cílů díky tomu, že vytváří specifické kulturní představy, které lze využít jako ospravedlnění kroků a rozhodnutí současného režimu (NAXERA – KRČÁL 2020: 6–7), uvedená ruská interpretace historie poskytuje Rusku možnost vysvětlovat zájem o křesťany mimo ruské území a nároky na roli „ochránce křesťanů“.

Nejvíce ruských a západních odborných prací, které se věnují analýze „ochrany křesťanů“ v politice postsovětského Ruska, je spojeno s ruským zásahem v Sýrii. Ruští i západní autoři (NAPŘ. CURANOVIĆ 2019; ADAMSKY 2020; ISSAEV – YURIEV 2017) se shodují v tom, že důležitou roli v návratu ruského zájmu o ochranu křesťanů sehrála RPC interpretující ruský zásah i jako historické poslání Ruska, což dovolovalo státním představitelům vysvětlovat ruskou vojenskou intervenci i jako válku za účelem ochrany křesťanů. To nejenže vedlo k legitimizaci nepopulárních kroků vedení státu u ruských obyvatel, ale zároveň to i pomohlo získat na svou stranu světovou konzervativní veřejnost.

Ovšem v současné době lze těžko najít text, který by se zabýval komplexním výzkumem ruského (církevního i státního) zájmu o život a ochranu křesťanů. Uvedené práce, jež se věnují Sýrii, neanalyzují, zda Sýrie, resp. Blízký východ je prvním státem, resp. regionem, kde RPC a stát vyjadřovaly obavy o životy křesťanů a poukazovaly na nutnost jejich ochrany. To znamená, že není jasné, kdy, za jakých okolností a proč se „historický“ zájem o ochranu křesťanů znovu objevil v diskurzu RPC a státu.

Předložená studie má ambice vyplnit především tuto mezeru. Text, stejně jako texty již existující, vychází z teze o důležité roli RPC. To znamená, že k tomu, aby ruský stát mohl vysvětlovat a legitimizovat své kroky ochranou křesťanů, je třeba, aby pravoslaví hrálo ve státním systému důležitou roli a většina populace vnímala pravoslaví jako součást své identity. Vzhledem k tomu, že RPC je v postsovětském Rusku institucí ztělesňující pravoslaví, obnovení „pravoslavného“ cítění ruských občanů po ateistickém sovětském období bylo možné jen díky návratu k významnému postavení RPC a její důležité roli v ruském prostředí, a proto je v textu stručně uveden vývoj postavení RPC a její spolupráce se státem. Druhým předpokladem, ze kterého vychází tento text, je to, že zájem státních nebo církevních činitelů o problémy křesťanů je neoddelitelnou součástí tématu „ochrany křesťanů“.

Prvním cílem textu je identifikovat, kdy a v souvislosti s jakými událostmi a regionem(y) se RPC znovu začala zajímat o životy křesťanů a jejich ochranu mimo své kanonické území. Druhým cílem textu je identifikovat a interpretovat, kdy a proč se téma postavení a ochrany křesťanů objevilo v rétorice ruských oficiálních představitelů. Zároveň se tato studie snaží zaznamenat, jakou roli hrála RPC v objevení se zájmu o osudy křesťanů

v oficiálním diskurzu státu. Text se věnuje období od rozpadu SSSR do začátku ruské pomoci „legitimnímu prezidentu Sýrie“ v září roku 2015.

Studie je členěna na několik kapitol. Vzhledem k tomu, že v rámci textu je sledován podíl RPC na formování zahraniční politiky ruského státu a její roli při realizaci, resp. legitimizaci této politiky, první kapitola nastíní teoretické debaty o roli náboženských institucí v nedemokratických režimech. Poté je charakterizován proces vytvoření korpusu dat, který byl v rámci této práce využíván, a postup při jejich zpracování. Následující kapitoly představí vývoj RPC, utváření jejího vztahu se státem a jejího zájmu o postavení a ochranu křesťanů. V prvních dvou případech změny nastaly s nástupem nového prezidenta (patriarcha zůstal tentýž), a proto třetí kapitola představí období Borise Jelcina, čtvrtá – první dvě období Vladimira Putina. Vzhledem k tomu, že k další důležité změně ve vztazích mezi státem a církví a pohledu na postavení a ochranu křesťanů došlo s nástupem nového patriarchy, následující kapitola představí první léta působení Kirilla v úřadu patriarchy. Další kapitola je věnována otázce vztahu státu a církve k problémům křesťanů v Egyptě, který byl nejčastěji používaným příkladem pronásledování křesťanů v období, kdy se toto téma stalo důležitou součástí diskurzu RPC. Následuje kapitola představující první důležitý důvod, proč stát začal věnovat svou pozornost postavení a ochraně křesťanů. V poslední kapitole je na příkladu situace v Sýrii před zahájením ruské vojenské operace objasňováno další významné kritérium, které musí splňovat stát, aby se státní činitelé začali zabývat postavením křesťanů v něm. V závěru jsou rekapitulovány hlavní výsledky práce.

NEDEMOKRATICKÉ REŽIMY A NÁBOŽENSKÉ ORGANIZACE

Náboženství je důležitým prvkem identity. Hoffman ⁽²⁰²¹⁾ uvádí, že náboženská identita se nemusí odvíjet od skutečné religiozity člověka. Například v Rusku, o kterém je tento text, se za pravoslavné považuje kolem 70 % obyvatelstva, ale pravidelně chodí do chrámů jen kolem 20 % věřících a církevních obřadů se nikdy nezúčastnilo více než 50 % „pravoslavných“ ^(FOM 2018). Není sice pravděpodobné, že by většina obyvatel Ruska vnímala vystoupení náboženských vůdců jako apel na vlastní politickou a společenskou angažovanost, což ale v zásadě neruší úctu a důvěru k vyjádřením pravoslavných činitelů a uznání jejich autority jak v oblasti morálky, tak i v politické oblasti ^(AVANESOVA – NAXERA 2016A: 65). To znamená, že RPC, ale i náboženské organizace všeobecně mají docela velký legitimizující potenciál,

který může být využíván představiteli státu. Ovšem náboženské organizace mohou činnost politických činitelů, hnutí nebo režimů i delegitimizovat, a to jak v demokratických, tak i v nedemokratických státech (PHILPOTT 2007; MCCALLUM 2012: 110–112; FOX 2018: 59–71).

Vzhledem k tomu, že většina prací zařazuje Rusko do skupiny „nedemokratických států“ (GELMAN 2015), soustředíme se na postavení náboženských organizací v rámci nedemokratických režimů. Koesel (2017: 677–679) uvádí, že v nedemokratických režimech se nejčastěji rozlišují tři modely vztahů mezi státem a církvemi. Prvním je model, ve kterém jsou církve a jejich představitelé v konfliktu s existujícím režimem, zpochybňují jeho legitimitu. Odpor vůči režimu může mít podobu prohlášení, podpory opozičních stran, hnutí, občanské společnosti, mobilizace společnosti proti režimu, pořádání protestních akcí apod. (PHILPOTT 2007: 510). V rámci konfliktního modelu mohou církve nejen ovlivňovat názor obyvatel uvnitř státu, ale mohou mít vliv také na mezinárodní veřejnost a prosazovat svůj názor i přes různé mezinárodní organizace. Z výzkumů vyplývá, že katolická církev je více nakloněná ke konfliktním vztahům s nedemokratickými režimy (PHILPOTT 2004, 2007; VLAS – GHERGHINA 2012). Nejčastěji uváděným příkladem tohoto modelu vztahů je vztah katolické církve a komunistického režimu v Polsku, kde katolická církev výrazně přispěla k delegitimizaci komunistického režimu a sehrála důležitou roli v jeho pádu. Ovšem i v Jižní Koreji nebo v Jižní Americe se katolické církve skrz podporu různých opozičních hnutí snažily odporovat nedemokratickým režimům. V Africe se prostřednictvím biskupských prohlášení, podpory vzdělávání, různých akcí v osmdesátých a devadesátých letech katolické církve postavily proti postkoloniálním režimům (NAPŘ. PHILPOTT 2004).

Druhým modelem vztahů je takový model, v jehož rámci mohou autoritářští vůdci pronásledovat náboženské organizace, výrazně se vměšují do jejich fungování, snaží se totálně kontrolovat jejich činnost. Náboženské organizace mohou klást jen slabý odpor, který vede pouze k většímu pronásledování, jehož důsledkem je, že se náboženské organizace a jejich činnost ocitnou zcela pod státní kontrolou. Za příklad může sloužit vztah mezi církví a státem v Rusku po většinu období existence SSSR.

Třetím modelem je spolupráce. Ovšem, i když je spolupráce výhodná pro oba aktéry, připomíná takový model spíše párový tanec, ve kterém má vedoucí roli stát. Náboženské instituce a církevní činitelé prostřednictvím

různých prohlášení, výzev, kázání a jiných podobných akcí mohou legitimizovat činnost státu před vlastní a světovou veřejností. Kromě toho náboženští představitelé mohou ve svých projevech na různých světových akcích, přes světová média, v rozhovorech s různými zahraničními politiky a náboženskými činiteli vysvětlovat státní kroky. Vzhledem k tomu, že církev podporující režim není pro stát hrozbou, ale je další možností legitimizace režimu, političtí činitelé se přímo nevměšují do fungování náboženských organizací, a mají zájem o upevnění jejich pozice ve společnosti. Proto mohou náboženským organizacím udělit možnosti odepřené jiným náboženským skupinám a institucím, jako např. finanční výhody, přístup k systému vzdělávání nebo masmédiím.

Motivace církví k souhlasu s takovou spoluprací mohou být různé. Například křesťanské církve na Blízkém východě mají opatrný přístup k různým politickým změnám a jsou nakloněné preferovat nedemokratický režim, protože ho považují za záruku své stability (MCCALLUM 2012: 113–115).

Autorčin předchozí výzkum (AVANESOVA – NAXERA 2016A, 2016B, 2018; AVANESOVA 2019) a hodnocení, která lze najít v různých studiích (NAPŘ. SOLODOVNIK 2013; STOECKL 2016; KOESEL 2017), ukazují, že do tohoto modelu patří i vztah mezi současnou RPC a ruským státem. Motivace RPC při podpoře ruského režimu se v různých pracích liší, nejčastěji jsou zmiňovány podobnost názorů představitelů RPC a ruského režimu (NAPŘ. PAPKOVA 2011; STEPANOVA 2015; AGADJANIAN 2017), snaha RPC získat významný vliv na společnost a různé výhody (NAPŘ. MITROCHIN 2004; KNOX 2005; LUNKIN 2017).

I když je zřejmé, že v rámci tohoto modelu vztahů hraje hlavní roli stát, jsou patrné určité diskuse ohledně toho, jestli církev může aspoň částečně ovlivňovat vnitřní a zahraniční politiku státu. Podíváme-li se na činnost RPC a její vliv na domácí politiku Ruska, vidíme, že v domácí politice jsou státem podporované spíše takové iniciativy církve, které buď nejsou v rozporu s názorem státu, nebo se týkají otázek, které nemají potenciál vyvolat pobouření ve společnosti (RPC znemožnila zavedení kurzu sexuální výchova do školních programů, snaží se prostřednictvím zákona o hanobení pocitů věřících ovlivňovat ruskou kulturu, ovšem nemůže již delší dobu prosadit zákaz potratu). Kromě toho je církev schopná prosadit pro sebe větší preference (týká se to např. restitucí církevního majetku).

Ovšem možnosti RPC jako aktéra, jenž je schopen ovlivňovat ruskou zahraniční politiku, jsou předmětem dlouhodobých debat. Nicolai N. Petro (2018: 217) uvádí, že se můžeme setkat především se dvěma druhy názorů. Podle prvního církev reálný vliv na ruskou zahraniční politiku nemá a je využívána státem jako legitimizační nástroj, nástroj vlivu nebo zdroj *soft power*. Dle druhého se RPC může omezeně podílet na různých ruských zahraničněpolitických aktivitách a v určitých otázkách může ovlivňovat politiku státu. Předložená studie by měla přispět k této debatě a na příkladu otázky „ochrany křesťanů“, která je dnes důležitá pro oba aktéry, ukázat možnosti vlivu církve na tvorbu ruské zahraniční politiky.

KORPUS DAT A METODOLOGIE

Předložený text vychází zejména z analýzy primárních zdrojů, především veřejných vystoupení (v případě RPC i kázání), prohlášení, dokumentů, proslovů, které jsou zveřejněny na webových stránkách RPC (<http://www.patriarchia.ru/>, <https://mospat.ru/>), úřadu ruského prezidenta (<http://www.kremlin.ru/>) a ruského ministerstva zahraničních věcí (<https://www.mid.ru/ru/home>).¹

Tvorba korpusu dat probíhala v několika etapách. V rámci první etapy autorka v souladu s tématem předloženého textu na uvedených webech hledala spolu se slovy *christiane* (křesťané), *pravoslavnyje* (pravoslavní), *verujuščije* (věřící) lemmata ruských ekvivalentů slov, spojených s ochranou a záchranou: -zaščišč- pro *zaščiščat* (ochraňovat), *zaščiščajuščij* (ochraňující); -zaščit- pro např. *zaščita* (ochrana), *zaščitnik* (ochránce), *zaščitit* (ochránit); slova s kořenem -spas-, pro např. *spasat* (zachraňovat), *spasti* (zachránit), *spasenije* (záchrana). Proběhlo také třídění získaných dat a do korpusu nebyly zařazeny texty, které buď popisovaly události, jež se odehrávaly v období před rozpadem SSSR, nebo neodpovídaly logice hledaného výrazu. Do korpusu dat bylo zařazeno 608 textů.

Vzhledem k cílům článku v průběhu hloubkového čtení textů zařazených do datasetu, autorka zjišťovala, v souvislosti s jakými regiony RPC a stát opakovaně mluvily o ochraně křesťanů.² Vznikly kódy označující státy/regiony, v nichž světští a církevní představitelé vidí potřebu chránit křesťany – „Sýrie“, „Ukrajina“, „Irák“, „Blízký východ“, „Egypt“, a ty, které by měly křesťany chránit – „Rusko“, „Západ“ (zahrnuje Evropu a USA).

V rámci druhé etapy v souvislosti s předpokladem, že zájem svět-
 ských nebo církevních činitelů o problémy křesťanů je neoddělitelnou
 součástí tématu „ochrany křesťanů“, autorka hledala slova, která význa-
 mově souvisí s označením hrozeb pro křesťany (část klíčových výrazů se
 objevila v důsledku hloubkového čtení textů spojených s ochranou křes-
 ťanů a představují slova, která se v souvislosti s ochranou křesťanů často
 opakují): *christianofobija* (křesťanofobie), *agressivnyj sekuljarizm* (agresivní
 sekularismus), *voinstvujuščij sekuljarizm* (bojovný sekularismus), *religiozna-
 ja neterpimost'* (náboženská nesnášenlivost). Stejně jako v případě ochrany
 křesťanů spolu se slovy *christiane* (křesťané), *pravoslavnyje* (pravoslavní),
verujuščije (věřící) jsme hledali slova *položeniye* (postavení), *gonenija* (pro-
 následování), *presledovanije* (pronásledování), *presledovat'* (pronásledovat),
pritesnenije (utlačování), *pritesnajat'* (utlačovat), *genocid* (genocida), *diskri-
 minacija* (diskriminace), *diskriminirovat'* (diskriminovat), *prava* (práva).³
 Znovu byla provedena selekce dat a do jejich korpusu byly zařazeny jen
 dokumenty, proslovy nebo kázání, veřejná vystoupení, prohlášení, které
 odpovídaly smyslu hledaného výrazu a souvisely s událostmi po rozpadu
 SSSR. Do korpusu dat tak byl zařazen ještě 321 text. Stejně jako v prů-
 běhu první etapy autorka zjišťovala, s jakými státy/regiony jsou spojeny
 vyhledané texty. Kromě již existujících kódů vznikly kódy „Severní Kypr“,
 „Kosovo“. V průběhu kódování zdrojů zařazených do korpusu dat se stal
 zřejmým nesoulad mezi postojem RPC a státu k osudu a ochraně křesťan-
 ňů v Egyptě, a proto, aby se předešlo chybě, autorka dodatečně na státních
 webech hledala texty, obsahující slovní spojení *Jegypet Kopty* (Egypt
 Koptové), *Jegypet christiane* (Egypt křesťané).

Kromě toho v sekundárních zdrojích, které byly použity v rámci
 předloženého textu (CURANOVIĆ 2012: 157; 2013), byly uvedeny případy ochrany
 křesťanů nezaznamenané během tvorby korpusu dat. Jednalo se o postoj
 RPC a státu k válce v Bosně a k západní intervenci do Iráku v roce 2003.
 Stejně jako v případě Egypta, ve snaze vyvarovat se chyby, autorka doda-
 tečně hledala na webech informace i pro tyto případy. V případě války
 v Bosně, archivy, dostupné na státních a církevních webech, neumožňují
 vyhledat data za toto období. Vzhledem k tomuto omezení autorka pra-
 covala s archivy ruských periodik – *Rossijskaja gazeta* (od 1. 1. 1994 do
 31. 12. 1995) a *Kommersant* (od 1. 1. 1992 do 31. 12. 1995). Tato periodika
 byla zvolena jako zdroje, v nichž jsou dostupné digitální archivy, a vzhle-
 dem k jejich majitelům mohlo být zveřejněno srovnatelně nejvíce projevů,

obsahujících postoje Kremlu, ruského MZV (v obou zdrojích) a RPC (především v *Kommersantu*). Protože autorku zajímaly určité státy, klíčovými slovy pro vyhledávání byly – *Jugoslavija* (Jugoslávie), *Bosnija* (Bosna). V případě RPC byly použity ještě noviny *Pravoslavnaja Moskva* (od 1. 1. 1992 do 31. 12. 1995) a časopis *Žurnal Moskovskoj Patriarchii* (od 1. 1. 1992 do 31. 12. 1995), které nemají digitální archivy a jsou dostupné v archivu časopisů v Ruské národní knihovně.

V případě války v Iráku, archivy státních webových stránek již umožňovaly najít informace z tohoto období (obdobím pro vyhledávání byl rok 2003). V případě RPC do ledna roku 2021 byl archiv také dostupný, ovšem vzhledem k tomu, že obsahoval jen nejdůležitější informace, byla použita také periodika *Pravoslavnaja Moskva* a *Žurnal Moskovskoj Patriarchii*. Stejně jako v případě Jugoslávie, autorka hledala název státu, tedy *Irák*, spolu se slovy *christiane*, *verujuščije*, *pravoslavnyje*.

V rámci předložené stati autorka na příkladu Sýrie vysvětluje nejen, proč se Rusko, dle jejího názoru, zajímá o křesťany selektivně, ale také jak téma „ochrany křesťanů“ umožňuje Rusku legitimizovat vlastní činnost. Hloubkové čtení textů označených kódem „Sýrie“ umožnilo zjistit, že Rusko pomocí tématu „ochrany křesťanů“ vytváří svůj obraz postavení křesťanů v Sýrii, hrozeb pro ně a jejich nadějí, a proto v rámci textů označených kódem „Sýrie“ proběhlo další kolo ručního kódování. Naděje pro křesťany, zajištění jejich bezpečného života představují kódy: „Rusko1“ – zahrnuje postoj Ruska vůči křesťanům a jeho činnost za účelem ochrany křesťanů; „Asad“ – zahrnuje postoj režimu Bašára Asada a jeho postoj vůči křesťanům. Poslední také částečně zachycuje i otázku postavení křesťanů. Další kód, který odráží postavení křesťanů, je „opozice“. Stejný kód spolu s kódem „Západ1“ odráží i hrozby a představuje ruský pohled na činnost a postoj syrské opozice a Západu v souvislosti s otázkou křesťanů v Sýrii. Posledním kódem je kód „dění“, který zahrnuje ruský pohled na dění v Sýrii, se kterým se lze setkat v projevech, proslovech, prohlášeních ruských světských a církevních činitelů v souvislosti s otázkou „postavení a ochrany křesťanů“. Tento kód prezentuje i postavení křesťanů a hrozby pro ně.

Předložený text také vychází ze sekundární literatury a informací, které byly získány v rámci předchozího výzkumu.

RUSKÁ PRAVOSLAVNÁ CÍRKEV, STÁT A OCHRANA KŘESŤANŮ V OBDOBÍ BORISE JELCINA

Obnova pravoslaví v postsovětském Rusku byla spojená s církevní renesancí, kterou Alexij II. během voleb na patriarchův stolec označil za jeden z cílů své činnosti (LOMAGIN 2012: 503). Po rozpadu SSSR se ovšem stalo zjevným, že pro církev bude dost těžké obnovit a upevnit svou pozici v Rusku nebo řešit své problémy na svém kanonickém území⁴ bez pomoci ruského státu. Církev se proto snažila navázat kontakty s různými politickými silami v zemi. S návratem RPC jako tradiční instituce do ruského politického systému souhlasila většina ruských politických sil. Jelcinův tým, který hrál v systému rozhodující roli, byl také ochoten s církví spolupracovat, ale pouze do té míry, dokud mu to vyhovovalo⁵ (TACHTA 2001).

Ruská pravoslavná církev historicky hrála určitou roli v ruské zahraniční politice,⁶ a proto by zahraniční politika mohla být směrem spolupráce mezi Kremlem a RPC. Na první pohled se zdálo, že Kreml a RPC mají stejný názor na místo Ruska v mezinárodním systému – oba aktéři chtěli, aby Rusko hrálo důležitou roli v mezinárodních vztazích. Ovšem první polovina devadesátých let ukázala, že mají odlišnou představu o tom, v čem by tato důležitost měla spočívat. Kreml usiloval nejen o širší spolupráci, ale i o začlenění Ruska do skupiny západních zemí, chtěl být tedy důležitým hráčem po boku Západu (LEICHTOVA 2014: 115). Již od rozpadu SSSR se RPC vymezovala vůči Západu, považovala za potřebné, aby Rusko navazovalo užší spolupráci s pravoslavnými státy (LOMAGIN 2012: 505).

Odlišnost zájmů v zahraniční politice se nejvíce projevila v první polovině devadesátých let v souvislosti s děním na území Jugoslávie. Boje tam vypukly v době vzniku Ruské federace a budování její pozice v mezinárodních vztazích (LEICHTOVA 2014: 113). Válka v Bosně by se bývala mohla stát, vzhledem k ruské „historické zkušenosti“ patrona křesťanů na Balkáně, prvním krokem návratu Ruska k roli ochránce křesťanů, ale kvůli nezájmu Kremlu o tuto roli se jí nestala (SROV. CURANOVIĆ 2012: 157). Z dat je patrné, že Jelcinův tým se vyhýbal upomínkám ohledně příslušnosti Srbů k pravoslaví a jeho pozice během těchto událostí se měnila v závislosti na stavu momentální spolupráce se Západem.⁷ RPC se naopak již od začátku jednoznačně postavila na stranu „srbského lidu“ a vystupovala kriticky vůči OSN, USA a NATO, které zaujaly tvrdý postoj ve vztahu

k Srbsku a Miloševićovi.⁸ Ovšem Kreml RPC přímo nekritizovala, i když patriarcha se snažil upozorňovat Jelcina na diskriminaci Srbů (PRAVMIR 2010).

Krise v Bosně, během které Západ začal vnímat Rusko jako „konzultanta“, jehož názor nemusí být zohledněn při rozhodování, a nespokojenost Ruska s rozšiřováním NATO na východ vedly k rozčarování Kremlu v „rovnocenném“ partnerství se Západem (LEICHTOVA 2014: 114). Pokusy simulovat západní demokratický model v ruských podmínkách selhávaly, ruská společnost po neúspěšných reformách přestávala být nakloněná různým západním vlivům. Ve společnosti byl patrný proces sociální dezintegrace a lidé, i když uznávali autoritu RPC, stejně hledali uspokojení u různých sekt, které zaplavily Rusko během první poloviny devadesátých let nebo u představitelů jiných, pro Rusko netradičních náboženství (ZUBOV 1996). To ovšem nevyhovovalo státu, který se začal více zajímat o duchovní oživení Ruska a uchování duchovních národních hodnot. V roli „svědomí národa“ a „léčitelky duší“ významní hráči druhého Jelcinova funkčního období viděli RPC. Ovšem jestliže chtěli, aby RPC tuto roli skutečně hrála, museli jí pomoci a omezit činnost zahraničních misionářů (FILATOV 2003). A proto vznikl zákon „o svobodě svědomí a náboženských sdruženích“, který Jelcin ovšem nepodepsal hned. Zákon byl prezidentem podepsán až po tlaku *semibankirščiny*,⁹ která v značné míře ovlivňovala politiku prezidenta Jelcina, a díky němu RPC získala výjimečnou roli (REISINGER – HESLI – ERDEM 1999: 44).

Během války v Kosovu se názory Kremlu a církve již shodovaly.¹⁰ Ruská pravoslavná církev nejenže začala koordinovat svou činnost s ruským vedením, ale také vysvětlovala dalším pravoslavným církvím pozici Ruska (RJABYCH 2004: 145). Nelze říci, že by se během daného konfliktu Rusko snažilo hrát roli ochránce křesťanů nebo zdůvodňovalo podporu Jugoslávie její příslušností k pravoslaví. Projevy církevních a státních představitelů neobsahovaly výzvy k „ochraně pravoslavných/křesťanů“, i když aktéři vyjadřovali obavy nad osudem obyvatel a svatýň (MOSPAT 1999, 2000, 2001; MID 2000, 2001). Navíc, církevní hodnostáři nepovažovali za možné vstoupit, kvůli pomoci Srbům, do války na straně Miloševiče (VERCHOVSKIJ 2003: 179–180).

RUSKÁ PRAVOSLAVNÁ CÍRKEV, STÁT A OCHRANA KŘESŤANŮ V PRVNÍM A DRUHÉM FUNKČNÍM OBDOBÍ VLADIMIRA PUTINA

Vztahy mezi státem a církví nabývají nového rozměru po nástupu Vladimira Putina. Již jeho nedlouhé premiéřské období naznačilo, že postavení církve

se bude upevňovat, že pravoslavná církev se stává jednou z nejdůležitějších opor státu (ČAPNIN 2000). Ihned po inauguraci začal Putin zdůrazňovat svou religiozitu. Poprosil patriarchu o požehnání pro výkon svých funkcí (KREMLIN 2000) a svou první dovolenou strávil na ostrově Valaam, kde je jeden z největších monastýrů RPC. Na Valaamu prohlásil, že „[n]eexistuje Rusko bez pravoslaví a není pravoslaví bez Ruska“ (ROSSIJSKAJA GAZETA 2009). Lze se setkat i s jeho názorem, že pravoslaví a jaderný štít Ruska jsou těmi složkami, které posilují ruskou státnost a tvoří nezbytné předpoklady pro zajištění vnitřní a vnější bezpečnosti státu (KREMLIN 2007).

Církevní představitelé se snažili oplácet mu stejnou mincí. Ve svých projevech pochvalně mluvili o jeho vládnutí, podporovali Putina a prokremelské Jednotné Rusko během voleb a vytvořili několik dokumentů, které měly legitimizovat v očích veřejnosti koncepci „suverénní demokracie“ a ruský pohled na lidská práva. Spolupráce mezi státem a církví se ale neomezila jen na to. Celkově, počínaje nástupem Putina, začala církev se státem spolupracovat v mnoha různých oblastech, např. ve vzdělávání, kultuře, sociální sféře nebo *penitenciárním systému* (AVANESOVA – NAXERA 2016B).

Užší spolupráce začala být patrná i v zahraniční politice. Základem spolupráce mezi státem a církví se stalo společné „pochopení“ důležitosti obnovy pozice Ruska jako silného státu, který pevně stojí na nohou a odpovídá představám Rusů o sobě a o svém státu (MID 2008). Státní představitelé čím dál tím víc hovořili o důležité roli RPC jako instituce, která ruskému MZV poskytuje rozsáhlejší vizi národních zájmů země (MOSPAT 2003A). Představitelům církve bylo umožněno informovat ruské MZV o vlastní vizi v oblasti strategických cílů ruské diplomacie a, dle názoru RPC, podílet se na zahraničněpolitických procesech státu a celého mezinárodního společenství (MOSPAT 2003A). V důsledku toho byla v roce 2003 založena společná pracovní skupina RPC a ruského MZV. Pravoslavná církev začala spolupracovat s OSN, OBSE, Radou Evropy a dalšími mezinárodními organizacemi, kde představovala ruskou pozici (ČURANOVIĆ 2013).

Právě v období, kdy RPC a ruské MZV navazovaly užší spolupráci, probíhaly přípravy a samotná západní intervence do Iráku. Curanović (2013) uvádí, že během této intervence byl patrný tlak RPC na stát, aby hrál větší roli v otázce ochrany křesťanů na Blízkém východě. Je pravdou, že v posledních deseti letech po západní intervenci v roce 2003 je postavení křesťanů v Iráku jedním z nejméně uváděných příkladů utrpení křesťanů

v rétorice světských a církevních představitelů. Nicméně z dostupných dat z roku 2003 nelze odvodit, že v souvislosti s událostmi v Iráku kladly RPC nebo Kreml ve své rétorice důraz na problémy křesťanské menšiny v Iráku nebo uvažovaly o ruské povinnosti ji chránit. V prohlášeních je vidět obdobnou pozici aktérů jako v případě války v Kosovu – lze najít několik projevů, ve kterých jsou vyjádřeny obavy z ohrožení životů a bezpečnosti občanů Iráku nebo znepokojení nad ničením náboženských památek (MOSPAT 2003B, 2003C; MID 2003).

V roce 2004 se ovšem na webu RPC objevil projev, který obsahoval zmínky o tom, že Rusko by mělo křesťany chránit. Projev byl spojen s ochranou náboženských práv ruských krajanů a týkal se registrace „pobočky“ RPC v Estonsku, kterou umožnila především podpora Kremlu (RPC 2004). Problémy v Estonsku začala mít RPC již na začátku devadesátých let, ovšem během Jelcinova období Kreml na rozdíl od Dumy této otázky příliš nevěnoval pozornost. S nástupem Putina se stát začal více zajímat o otázku krajanů,¹¹ a proto ani postavení RPC v Estonsku, které bylo mj. prezentováno jako diskriminace práv Rusů, nezůstalo bez povšimnutí. Společným úsilím státu a církve se podařilo dosáhnout v zemi registrace Estonské pravoslavné církve Moskevského patriarchátu (BELJAKOVA 2012: 359) a částečně vyřešit i problémy s majetkem, které RPC v Estonsku měla (MITROCHIN 2004: 554). Kreml tak nejenže potvrdil svůj deklarovaný zájem o krajany, ale obhájil i práva RPC jako svého dalšího možného nástroje vlivu. Úspěch v otázce registrace RPC v Estonsku vedl k tomu, že druhý muž v tehdejší RPC – metropolita Smolenský a Kaliningradský, dnešní patriarcha Kirill – v pomoci státu spatřoval nejen obhajobu náboženských práv obyvatel Ruska, ale vnímal ji i v širším kontextu jako důležitý krok po návratu k ruskému historickému poslání, k „ochraně křesťanů“. Kromě Evropy by Rusko, dle Kirilla, mohlo chránit křesťany také na Blízkém východě a „možná ještě i na jiných kontinentech“ (RPC 2004).

Nicméně ani po výše uvedeném Kirillově projevu, dle analýzy oficiálního webu, téma „ochrany křesťanů“ do církevního diskurzu neproniklo.¹² Ovšem RPC se začala více zajímat o postavení křesťanů i mimo kanonické území. Na webu RPC lze najít zmínky o diskriminaci křesťanů a ničení náboženských budov v Kosovu (RPC 2005A, 2005B, 2008A, 2008B, 2008C) a na Severním Kypru (RPC 2007A, 2008A, 2008B). Paralelně s vlnou vrůstajících protizápadních nálad po invazi do Iráku a řadě barevných revolucí na území postsovětského prostoru, ve kterých Rusko vidělo západní stopy (SERGUNIN – KARABESHKIN 2015:

349), se RPC začala zajímat i o postavení křesťanů na Západě. Představitelé církve dokonce mluvili o christianofobii na Západě, což znamenalo různé druhy diskriminace křesťanů: od odstraňování křesťanských symbolů z veřejné sféry, urážky křesťanství až po pronásledování křesťanů a odmítnutí křesťanského dědictví Evropy ze strany evropských politiků (RPC 2007B, 2008A, 2008D, 2008E).

Stát ovšem, bez ohledu na protizápadní postoje, neprojevoval zájem ani o postavení křesťanů na Západě, ani obecně o téma ochrany křesťanů. V oficiálním diskurzu lze najít až do roku 2009 pouze jeden projev, ve kterém se mluví o vztahu Ruska k tématu ochrany křesťanů. Byl jím rozhovor Sergeje Lavrova, ministra zahraničních věcí, poskytnutý pravoslavnému časopisu, kde na otázku, zda se Rusko vrací k roli ochránce křesťanů, odpověděl, že Rusko nedělí svět podle náboženského klíče a že je proti pokusům dělení světa na základě ideologických a civilizačních motivů (MID 2008).

I přesto, že téma „ochrany křesťanů“ v té době nevzbuzovalo u nejvyšších ruských představitelů velký zájem, nelze říci, že by stát vůbec nechtěl argument „ochrany“ využívat. Například, Putinovo Rusko se snažilo legitimizovat vlastní diskutabilní kroky během války v Jižní Osetii „ochranou krajanů“ (KREMLIN 2008).

RUSKÁ PRAVOSLAVNÁ CÍRKEV, STÁT A OCHRANA KŘEŠŤANŮ S NÁSTUPEM PATRIARCHY KIRILLA

Nová etapa vztahů mezi státem a církví je spojená s nástupem metropolitů Smolenského a Kaliningradského Kirilla na stolec patriarchy.¹³ Je třeba zmínit, že jeho touha plně kontrolovat situaci uvnitř církve a posilovat mocenské vertikály v RPC vedly k pocitu ohrožení u řadových duchovních (SOLODOVNIK 2013: 14–17) a přeměně RPC v instituci, kde jsou správné jen ty názory, jež jsou v souladu s názory patriarchy.

Ještě jako nejvyšší představitel Oddělení vnějších církevních vztahů Kirill prohlašoval, že je pro něj nejlepším principem „symfonie“ mezi státem a církví. V jeho interpretaci to znamenalo aktivnější začlenění RPC do společenského a politického života. Stát nebyl proti, protože názory nového patriarchy na omezování lidských práv a demokracie spolu s jeho podporou ekumenismu se Kremlu velice hodily. Umožňovaly na jedné straně legitimizovat v očích veřejnosti nastolený politický systém, na druhé

straně posílit prostřednictvím církve jako zdroje soft power zahraniční politický vliv Ruska na kanonickém území RPC. Kromě toho stát umožnil církvi ovlivňovat veřejné mínění proniknutím do školského vzdělávání na celostátní úrovni. Podpořil také vytvoření institutu vojenských duchovních a vrátil RPC majetek, i ten, který jí nikdy nepatřil (AVANESOVA – NAXERA 2016A).

Důležitým zdrojem vlivu na veřejné mínění byla i masmédiá. V nich začala být patriarchovi věnována výrazná pozornost. Informace o jeho cestách, setkáních a jednotlivých rozhovorech k různým tématům se od té doby zpravidla objevovaly v hlavních elektronických i tiskových médiích (stejně jako v případě prezidenta, premiéra nebo ministra zahraničních věcí).¹⁴ Základem projevů hlavy RPC byla jednoduchá kázání o potřebě dobré práce, vybudování rodiny, vzájemného chování apod. Dalšími prvky bylo „uklidňování“ problémů v sociálních a ekonomických oblastech a podpora kurzu ruského vedení. Například, v letech 2009–2010 přesvědčoval Kirill ruské občany o možnosti překonání hospodářské krize na základě mravních principů a morálky. Místo kritiky sociální politiky státu vyzýval učitele ve školách k sebeobětování a nezištné službě (LUNKIN 2012: 205–206).

Co se týče zahraniční politiky, postoj k oblasti postsovětského prostoru a otázce krajanů měli aktéři dost podobný. Ovšem názor na Západ, který měl Kirill již od devadesátých let, velmocenské a mesiášské vize, např. Fidel Castro ho považoval za spojence v boji proti imperialismu (RPC MP 2008F), byl mnohem radikálnější a protizápadnější než veřejná pozice ruského politického vedení (VERCHOVSKIJ 2012). To znamenalo, že i když pro většinu prezidentského období Dmitrije Medveděva byly charakteristické známky zlepšení vztahů mezi Ruskem a Západem, RPC naopak ještě posílila kritiku Západu za christianofobii, která se v tomto období, dle názoru církevních představitelů, projevovala v „odmítnutí tradičního křesťanského kulturně-historického kontextu a jeho záměně za bezbožný a sekulární“ (RPC 2010A). Kritizovala také lhostejnost k porušování práv křesťanů a sekularismus, jenž se z agresivního stal bojovným (RPC 2009A, 2009B, 2010B, 2010C).

Téma christianofobie získalo v diskurzu církve nový rozměr během arabského jara, kdy se „*boj za zlepšení postavení křesťanů ve světě*“ stal „... *jedním z prioritních úkolů vnější činnosti Ruské pravoslavné církve*“ (RPC 2011A). Představitelé RPC se v souvislosti s christianofobií začali zajímat i o osud a budoucnost křesťanů na Blízkém východě a v Severní Africe. Církev dokonce přijala v souvislosti s růstem christianofobie ve světě prohlášení

(RPC 2011B) a uspořádala konferenci, která byla věnována problémům diskriminace a pronásledování křesťanů v různých světových regionech (RPC 2011C). Církevní činitelé začali, na rozdíl od případů bývalé Jugoslávie nebo Iráku, varovat mezinárodní veřejnost a politické činitele, že probíhající politické změny ohrožují existenci křesťanství v regionu¹⁵ a vyzývali k „aktivní činnosti“ a vytvoření „systému na ochranu křesťanů před pronásledováním“, který by mj. zahrnoval „informační struktury, jež se budou zabývat monitorováním trestných činů, spáchaných na základě náboženské nenávisti“ (RPC 2011H). Z dalších projevů je jasné, že uvedený systém by se měl vztahovat především k oblasti Blízkého východu a do jeho vytvoření chtěli představitelé RPC zapojit Západ (RPC 2011D, 2011I, 2011J).

Ovšem zmínky o christianofobii na Západě z diskurzu RPC nejenže nezmizely, ale začaly se objevovat častěji.¹⁶ Názor RPC výrazně nezměnilo ani přijetí usnesení Evropského parlamentu a doporučení Parlamentního shromáždění Rady Evropy, týkající se odsouzení případů christianofobie. Z církevních projevů z roku 2011 je zřejmé, že christianofobie v diskurzu RPC se rozdělila do dvou dimenzí: první byla spojená s diskriminací křesťanů na Západě, druhá byla mimozápadní, úzce spojená s tématem „ochrany křesťanů“ a zapojením Západu do této činnosti.

Fakticky šlo o docela paradoxní situaci: na jedné straně, dle RPC, probíhající sociokulturní procesy na Západě vedly k zahájení sekularizace, v důsledku čehož „většina Evropanů přestala vztahovat svůj život k evangeliu, začala žít podle sekulárních standardů, konzumní společnosti“ (RPC 2011G) a došlo také k nevhodné toleranci různých „nemravných jevů“ vládami západních států. Na druhé straně RPC, která ve svých prohlášeních o postavení křesťanů a christianofobii uvádí Rusko jako vzor mírového soužití mezi různými náboženskými skupinami (RPC 2011H, 2011K, 2011L), většinu roku 2011 hovořila nikoliv o ruské, ale především o západní odpovědnosti za ochranu křesťanů. To znamená, že právě západní představitelé přehlížející (nebo dokonce podporující) projevy domácí christianofobie by měli bojovat proti christianofobii a ochraňovat křesťany mimo Západ, především v prostoru Blízkého východu.

Revoluční změny režimů ve státech Blízkého východu a Severní Afriky vyvolávaly určité napětí i mezi státními představiteli, mj. i kvůli tomu, že po sesazení politických vůdců se k moci mohli dostat radikální islamisté nebo jiné síly, které by využívaly náboženské rozdíly v politickém

soupeření ^(MID 2011C; MID 2011D). Ovšem až do konce roku 2011 nepanovala v ruském vedení příliš velká obava o osud křesťanů, o jejich postavení, nebyla patrna snaha o jejich ochranu, což je možné nejlépe vidět v souvislosti se situací Koptů v Egyptě, o jejichž diskriminaci se hovoří nejvíce a k jejichž ochraně představitelé RPC vyzývali v letech 2011–2012.

EGYPT, RUSKO A OCHRANA KŘEŠŤANŮ

Od začátku arabského jara byl Egypt státem poutajícím značnou pozornost ruského státního i církevního vedení. I když změny probíhající v Egyptě vyvolaly v Moskvě určité obavy ohledně stability klíčového státu regionu a strategického partnera Ruska, ruští státní činitelé vyjadřovali naději na demokratické změny ^(MID 2011E, 2011F; KREMLIN 2011), protože byly vnímány jako důsledek sociálně-ekonomických problémů v zemi ^(MID 2011G, 2011H). Ruští představitelé trvali na tom, že pouze politické síly uvnitř samotného Egypta musí bez „*vnější pomoci*“ rozhodovat o budoucnosti země ^(MID 2011E, 2011F, 2011I). Po Mubarakově rezignaci Moskva podporovala Nejvyšší vojenskou radu v její reformní linii ^(MID 2011J), usoudila totiž, že má širokou podporu mezi různými skupinami obyvatelstva ^(MID 2011K).

Ruské vedení se také snažilo navázat kontakty s Muslimským bratrstvem ^(MID 2012A), které se angažovalo v Egyptě během politických změn v roce 2011. Ruským představitelům nevadila ani skutečnost, že by mělo spolupracovat s hnutím, jež bylo Ruskem označeno za teroristickou organizaci a na ruském území bylo zakázáno již v roce 2003. Naopak, dle Lavrova ^(MID 2012B) taková situace nebyla v protikladu s ruskými zákony, protože rozhodnutí ruského Nejvyššího soudu „*nezavedlo formální omezení kontaktů s jejich* [Muslimského bratrstva – pozn. autorky] *zástupci*“. A proto ruská strana s optimismem vnímala činnost Muslimského bratrstva a jeho ochotu pokračovat ve strategické spolupráci s Ruskem ^(MID 2011L).

V projevech představitelů RPC naopak nejsou patrné stopy nadšení ze změn v Egyptě. Jestliže představitelé státu hovořili o pozitivních, demokratických změnách probíhajících v zemi, představitelé RPC v těchto změnách opakovaně spatřovali problémy pro křesťany: připomínali porušování práv, pronásledování a zabíjení Koptů¹⁷ a kritizovali neochotu vedení a silových složek Egypta vytvořit účinný mechanismus ochrany Koptů¹⁸ ^(NAPŘ. RPC 2011B, 2011H, 2011M, 2011P, 2011Q).

Jestliže představitelé církve stále upozorňovali na postavení Koptů, vyzývali různé aktéry k jejich ochraně, ve stejném období lze na webu ruského MZV najít jen tři zmínky, spojené s Kopty (žádné zmínky nejsou na kremelském webu). Zatímco RPC mluvila o dlouhodobém záměrném pronásledování a násilí páchaném na Koptech, ruské MZV uvádělo, že ke konfliktům mezi muslimy a Kopty dochází, ale zpravidla jsou jejich zdrojem běžné každodenní neshody ^(MID 2011M), a také bylo konstatováno znepokojení Ruska nad případy projevů antikřesťanství v Egyptě ^(MID 2011N). Třetí zmínka zazněla v komentáři ruského MZV k událostem z 9. 11. 2011. Šlo o masové demonstrace Koptů, které vyústily ve střety se silovými složkami a vyžádaly si oběti. Ruský stát tuto událost hodnotil jako „*incident*“ bez jakéhokoliv důrazu na opakující se porušování práv Koptů nebo zmínky o jejich problémech. Ze zprávy není ani jasné, kdo byl viníkem tohoto „*incidentu*“ ^(MID 2011O). Naopak, představitelé RPC tuto událost hodnotili jako „*tragické utrpení*“ a „...*další projev rostoucí nesnášenlivosti vůči křesťanům v egyptské společnosti, projev jejich právní a fyzické zranitelnosti*“ ^(RPC 2011P). Bez ohledu na patrný, z dostupných dokumentů převládající nezájem ruského vedení o osud Koptů v roce 2011 a slabou reakci na říjnové události, církevní představitelé v souvislosti s problémy v Egyptě mluví jen o selhání a nečinnosti západních států¹⁹ ^(RPC 2011R).

PROTIZÁPADNÍ STÁT-CIVILIZACE A OCHRANA KŘESŤANŮ

Z projevů státních představitelů je od roku 2012 patrný vzrůstající zájem státu o postavení a ochranu křesťanů. Vladimír Putin na setkání s představiteli RPC dokonce slíbil, že ochrana křesťanů bude jednou z priorit zahraniční politiky Ruska ^(RPC 2012A) a církevní činitelé začali mluvit o spolupráci s ruským státem při pomoci křesťanům a při jejich ochraně ^(RPC 2012B, 2013A).

Nabízí se otázka, proč se Rusko, které se o křesťany nezajímalo v roce 2011, rozhodlo věnovat jim svou pozornost od roku 2012? Curanović ^(2019: 206–261) uvádí, že tlak RPC na státní orgány v neposlední řadě přispěl k tomu, že se představitelé Ruska začali více věnovat otázce postavení křesťanů. K roku 2012 byla RPC v Rusku bezesporu již docela respektovanou a významnou silou, mohla vyslovovat svůj názor na různé politické a společenské otázky, čímž často současně umožňovala legitimizaci kremelské politiky. Události v roce 2011 sice, dle názoru autorky, ukázaly, že silná pozice církve ve společnosti a v ruském systému, její spolupráce se státem, její obavy

spjaté s ohrožením životů křesťanů jsou sice důležité a umožňují, aby se téma „postavení a ochrany křesťanů“ objevilo v diskurzu, ovšem nejsou dostačující k tomu, aby se ruské vedení začalo zajímat o životy křesťanů.

Autorka předpokládá, že důležitou roli v procesu rostoucího zájmu státu o postavení a ochranu křesťanů, probíhajícího mezi lety 2012–2013, sehrál proces přetváření Ruska ve stát–civilizaci,²⁰ který se brání „falešné“ západní civilizaci.²¹ Byl výsledkem ruských obav z „nebezpečné činnosti“ Západu a jeho „ideologické agrese“ (ENGSTRÖM 2014: 375–376; RJABOVA – RJABOV 2013; STEPANOVA 2015: 120–121). Jejich projevy ruští státní představitelé spatřovali v rozsáhlých povolebních protestech, ve financování ruské občanské společnosti Západem, ve vnučování západních hodnot, v západních aktivitách v Libyi, ve vystoupení Pussy Riot, dokonce i ve skandálech spojených s patriarchy (GALEOTTI 2019: 49–50; ENGSTRÖM 2014: 357). Ruským občanům stát a prokremelská média začaly velice aktivně vysvětlovat, proč je „západní“ civilizace špatná a její hodnoty jsou nejen cizí a nežádoucí, ale i nebezpečné (RJABOVA – RJABOV 2013; EDENBORG 2019: 113–115; ØSTBØ 2017: 206–207). Vzhledem k tomu, že RPC měla již od devadesátých let podobnou rétoriku, stát v této činnosti nejen podporovala,²² ale byla i zřejmým zdrojem inspirace ruských médií a „světských“ představitelů. Tak Putin v roce 2013 prohlásil, že Západ jde fakticky cestou odmítnutí svých kořenů a křesťanských hodnot, což vede k politice, která na jednu úroveň staví víru v Boha a víru v satana, a to způsobuje, že se lidé v evropských státech obávají mluvit o své náboženské příslušnosti (KREMLIN 2013). Lavrov mluvil o tom, že se „potomci evropských křesťanů“ (MID 2012C) stydí za své náboženské kořeny, dopouštějí se nebezpečné svobody a šíří bojovný sekularismus (MID 2013A) s mesiášskou neústupností, což vede k velmi nebezpečným následkům (MID 2013B). Ve státních médiích se např. několik dnů řešila událost, kdy bylo zakázáno stevardce a zdravotní sestře ve Velké Británii nošení křížku (NAPŘ. Pervyj kanal 2012). Pojmy „zahnívající Západ“, ale i „Gejropa“ (vzniklo spojením slov gay a Evropa) pronikají do blogů ruských pravoslavných a prokremelských aktivistů a postupně i do všední komunikace v Rusku (RJABOVA – RJABOV 2013: 32; AVANESOVA – NAXERA 2018: 29).

Stát jako garant bezpečnosti začal ochraňovat obyvatelstvo před nesprávnými a nežádoucími vlivy „falešné“ západní civilizace novými zákony (o ochraně pocitů věřících a o zákazu homosexuální propagandy) a vytvořením Mezifrakční státní parlamentní komise pro ochranu křesťanských hodnot. Tak ochrana Rusů před „ideologickou agresi“ umožňovala sjednotit ruské obyvatelstvo kolem politických a náboženských činitelů

jako garantů bezpečnosti a stability a představovat kritiku státu a RPC jako útok na ty, kdo se snaží zachovat tradiční hodnoty (STEPANOVA 2015: 130; RJABOVA – RJABOV 2013: 36; ENGSTRÖM 2014: 371). Kromě toho, ruské kroky ve směru ochrany tradičních hodnot získaly velkou podporu různých konzervativních sil (STEPANOVA 2015: 130) a umožňovaly vysvětlit ruské (a také i části světové) veřejnosti, proč by Rusko, které je nyní fakticky posledním ostrůvkem mravnosti, nemělo zůstat lhostejným k osudu křesťanů. Právě v tomto období se začalo častěji mluvit o historickém poslání Ruska jako ochránce křesťanů, a to nejen na oficiální úrovni, ale také prostřednictvím různých prokemelských médií, interaktivního parku „Rusko – Moje dějiny“, nových verzí učebnic dějepisu atd.

SÝRIE, RUSKO A OCHRANA KŘEŠŤANŮ

Z korpusu dat je nicméně patrné, že Rusko i jako stát-civilizace se zajímá o křesťany, ale velice selektivně. Věnuje svou pozornost pronásledování křesťanů v Sýrii, zajímá se o zákaz nošení křížků na Západě, ovšem nevšímá si dlouhodobého pronásledování křesťanů např. v Severní Koreji nebo Saúdské Arábii. Státní představitelé opakovaně hovoří o tom, že je znepokojuje osud křesťanů v Sýrii (MID 2012C, 2012D), ovšem nemění svůj pohled na postavení Koptů v Egyptě. Zatímco ruské vedení v roce 2012 sympatizovalo s procesem formování egyptského demokratického systému (MID 2012E, 2012F), s realizací rozsáhlých sociálně-ekonomických reforem (MID 2012B) ze strany Muslimského bratrstva, hrajícího „podle pravidel demokracie“ (MID 2012A), a s výjimkou článku S. Lavrova v *Huffington Post* (MID 2012G) nekomentovalo postavení Koptů a jejich problémy, zástupci RPC opakovaně kritizovali Muslimské bratrstvo za jeho vztah ke Koptům, upozorňovali na pronásledování a násilí na nich páchané v Egyptě (RPC 2012C, 2012D, 2012E) a vyzývali k jejich ochraně (RPC 2012D, 2012E). Stejná tendence pokračovala i v roce 2013.

Lze tak usoudit, že transformace Ruska v „baštu správných hodnot“ se sice stala důležitým zázemím státního zájmu o otázku postavení a ochrany křesťanů a díky ní bylo jednodušší pochopit, proč se Rusko touto otázkou zabývá, ovšem nevysvětluje, proč Rusko věnuje svou pozornost jedněm a je zcela lhostejné k osudům jiných. Dle názoru autorky, dalším důležitým důvodem vzniku zájmu ruského vedení o postavení a ochranu křesťanů v určité zemi nebo regionu světa je skutečnost, že hrozbu, včetně omezení práv křesťanů, by měla představovat pro Rusko „nepřátelská“ organizace, entita, režim, civilizace.²³ To dává prostor k využití tématu

diskriminace křesťanů nejen k legitimizaci vlastních ruských kroků, ale také i ke kritice těch, koho ruské vedení zrovna nepovažuje za přátele.

Ruský zájem o život křesťanů v Sýrii (do září roku 2015) je příkladem, který tuto domněnku potvrzuje. Sýrie, jako příklad, nebyla zvolena náhodně. Především v souvislosti s děním v zemi ještě před ruskou invazí začal být ve státním ruském diskurzu patrný zájem o osudy křesťanů, včetně výzev ke světové veřejnosti o potřebě je chránit. Za další, právě v souvislosti se Sýrií se před zářím roku 2015 nejčastěji hovořilo o obavách ohledně osudu křesťanů a o potřebě jejich ochrany. Kromě toho, tento příklad je zajímavý i z toho důvodu, že na rozdíl od Ukrajiny, o které se také od roku 2014 ruští státní a církevní představitelé vyjadřovali v souvislosti s postavením křesťanů, Sýrie není součástí kanonického území RPC, a jedná se tedy nikoliv o vnitřní, ale o vnější činnost RPC. Tím pádem již není možné mluvit o tom, že ruský stát pomáhal církvi hájit zájmy a postavení křesťanů na kanonickém území RPC.

Situace v Sýrii upoutala pozornost ruských státních a církevních představitelů již v roce 2011, v jehož průběhu se stalo zřejmým, že stát a RPC mají podobný názor na situaci v zemi a na syrský režim. Stát a RPC s obavami sledovaly dění a vyslovovaly se pro mírové řešení všech sporů bez vměšování „z vnějšku“, čímž mínily nátlak západních států na syrský režim (MID 2011A, 2011P; RPC 2011S, 2011T, 2011U). Oba aktéři se shodovali i v tom, že neuvážené změny v zemi v důsledku vnějšího vměšování by mohly vést k ještě větším problémům. Kreml se obával, že takové změny by v Sýrii, která je klíčovým státem regionu, mohly vést ke katastrofálním následkům pro celou oblast a k ohrožení mezinárodního míru a bezpečnosti (MID 2011Q). Církev se obávala, že neuvážené změny povedou k utrpení křesťanů, podobně jako tomu bylo v Iráku (RPC 2011V, 2011T).

I když ani RPC, ani stát zatím „neviděly“ skutečnou hrozbu pro křesťany a ani nemluvily o jejich diskriminaci, Kirill v listopadu roku 2011 odjel do Sýrie a Libanonu.²⁴ Církevní představitelé hovořili tom, že Kirill do Sýrie jel proto, aby vyjádřil podporu křesťanům nebo antiochijskému patriarchovi Ignáci IV (RPC 2011T). Samotný patriarcha během své cesty zdůrazňoval, že není možné jeho návštěvu vnímat jako politickou nebo diplomatickou (RPC 2011W). Ovšem během své „nepolitické“ cesty, o které informovala nejen ruská média, ale i web Jednotného Ruska, se setkával nejen s veřejností a náboženskými představiteli Sýrie, ale také se syrskými prorežimními

politiky a s Bašárem Asadem. S nimi (stejně jako ruští politici) jednal o počatých reformách, jednostrannosti vnímání dění v Sýrii ze strany Západu a nutnosti dialogu mezi syrským vedením a představiteli opozice (RPC 2011S, 2011X). A právě Kirillovi děkovali syrští náboženští i světští představitelé za ruskou pozici vůči Sýrii (RPC 2011X, 2011Y).

Problémům křesťanů v Sýrii Rusko a RPC začalo věnovat svou pozornost od roku 2012, obě strany ve svých prohlášeních potvrzují, že v otázce osudu křesťanů v Sýrii a jejich ochrany úzce spolupracovaly (MID 2012C; RPC 2012F, 2013B, 2014A; GOSUDARSTVENNAJA DUMA 2015). Vzhledem k tomu, že ruská státní i církevní rétorika se často v této otázce prolínaly, z dat je možné vytvořit obraz situace, který státní i církevní představitelé používali v souvislosti s otázkou postavení křesťanů v Sýrii.

V Sýrii, kolébce křesťanství, ve které režim umožňoval vzorové soužití různých náboženských směrů, se odehrává humanitární katastrofa (od roku 2013 mluvili i genocidě), velké utrpení, rozsáhlá válka proti křesťanství. V důsledku vnějšího vojenského vměšování a chybné politiky Západu na Blízkém východě jsou patrné snahy o dobytí politické moci a syrského bohatství nelítostnými zločinci, bojovníky za tzv. západní demokracii, mezi kterými jsou především bojovníci islamisté. Tito lidé jsou teroristé a porušují mír, činí bezpráví. Jejich cílem je mj. vraždění, pronásledování a vyhánění křesťanů z Blízkého východu, ze Sýrie.²⁵ Západ od začátku krize tyto zločince aktivně podporuje, protože sleduje své geopolitické, vojensko-politické zájmy a je ochoten ve jménu tzv. demokracie odstraňovat legitimní představitele států. Zároveň ovšem zavírá oči nad prosbami syrských křesťanů, nevšímá si jejich problémů, protože zavrhl své křesťanské kořeny a existence křesťanů v regionu pro něj nehraje žádnou roli. Stejně tak se chovají i západní média, která jsou rovněž lhostejná k pronásledování křesťanů, představují hlavní zločince jako hrdiny bojující s tyranem. V případě svržení prezidenta Asada může Sýrii potkat osud Iráku, ve kterém po svržení Saddáma Husajna začalo sílit pronásledování křesťanů. Pro ruské představitele i pravoslavné kruhy, jimž není osud křesťanů lhostejný, je taková situace nežádoucí. A proto je Rusko jediným státem, který na křesťany myslí, snaží se je ochránit, pomoci jim a dělat vše pro vyřešení jejich problémů.

Z dat je patrné, že aktéři tento obraz doplňovali nebo měnili dle svých potřeb (ruské MZV ho činilo méně emočním v porovnání se

speciálními prohlášeními ruské Dumy a projevy představitelů RPC), ovšem významově zůstával stejný i po intervenci USA a spojenců v roce 2014 nebo po ukrajinské krizi.²⁶ Tento obraz byl i základním pohledem, který používal Kreml i církevní představitelé na počátku, kdy „vojenská pomoc legitimnímu syrskému prezidentovi“ byla vysvětlována jako jediná zbývající možnost ochrany křesťanů. Obsahově podobný obraz poskytoval i interaktivní park „Rusko – Moje dějiny“.

Státní a církevní představitelé se ho snažili prosazovat na různých světových setkáních, na půdě mezinárodních organizací, v rozhovorech pro zahraniční média a během jednání s představiteli různých států a organizací.²⁷ Podobný obraz byl šířen i uvnitř Ruska prostřednictvím prokremelských médií, která začala častěji informovat o pronásledování křesťanů, uvádět filmy a pořádat diskuse o utrpení křesťanů v Sýrii. I PRC využívala své mediální možnosti k tomu, aby prezentovala uvedený obraz. Metropolita Ilarion se často vyslovoval k tomuto tématu ve svém programu „Cerkov' i mir“ a patriarcha věnoval tématu pozornost v kázáních, která byla vysílána v jeho programu „Slovo pastýře“. Pravoslavná církev také uspořádala i několik akcí spojených s tímto tématem – výstavu „Křesťanské svatyně v Sýrii“ nebo řadu tiskových konferencí, jež byly věnovány problémům syrských křesťanů.

Lze říci, že vytvoření podobného obrazu poskytovalo Rusku možnost vysvětlit a legitimizovat hned několik pro něj důležitých otázek. Umožňovalo pohlížet na prezidenta Asada a na činnost syrské armády jako na ochránce křesťanů, zdroj jejich bezpečí (RPC 2012G, 2012H, 2013A, 2013C, 2014B, 2014C, 2015A; MOSPAT 2013; MID 2012G, 2012I, 2013D, 2013E, 2014A; GOSUDARSTVENNAJA DUMA 2014). Opozici bylo možné prezentovat jen jako ozbrojené bandity, teroristy, kteří páchají genocidu na křesťanech, a vzhledem ke zdůrazňování, že dostávají finanční i vojenskou pomoc a zbraně ze zahraničí, lze je také prezentovat jako problém, který byl vytvořen vnějšími silami (RPC 2012I, 2012J, 2013D, 2013E, 2013F, 2013G, 2014D, 2015B; MID 2012G, 2012J, 2012K, 2013F; GOSUDARSTVENNAJA DUMA 2014, 2015). Konflikt v Sýrii tím pádem již lze představovat nejen jako válku proti teroristům, ale i jako válku syrského národa za svoji svobodu a nezávislost (RPC 2014D, 2014E; GOSUDARSTVENNAJA DUMA 2014, 2015). Zločincem ovšem v takovém případě nejsou pouze teroristé, ale je jím i Západ, který syrskou opozici, na rozdíl od Ruska, podporoval. To znamená, že vytvořený obraz umožňuje nahlížet na Západ nejen jako na aktéra omezujícího práva křesťanů doma, ale i jako na aktéra nerespektujícího normy mezinárodního práva, vnucujícího

suverénním státům vlastní hodnoty, způsoby rozvoje a „demokracií“, což nakonec vede k velkým problémům ve světě, k tragédiím a genocidě

(RPC 2012E, 2012K, 2013H, 2014F, 2014G, 2015B; MID 2013G, 2014B, 2015A; GOSUDARSTVENNAJA DUMA 2014, 2015).

I když ruští státní a církevní představitelé i před angažmá Ruska v roce 2015 vyzývali Západ k jednání a vytvoření jednotného postoje k situaci v Sýrii, rétorika ohledně klíčové role Západu při utrpení syrských křesťanů se nezměnila (MOSPAT 2013; RPC 2014H, 2014I, 2014J, 2015C; GOSUDARSTVENNAJA DUMA 2014, 2015). Ruský stát ani RPC si výroky představitelů Západu ohledně nutnosti čelit pronásledování křesťanů nevyšímají (GOVERNMENT UK 2014).

V takové „realitě“ je právě Rusko (RPC, stát, Putin) vykreslováno jako hrdina, zodpovědný aktér v systému mezinárodních vztahů, který představuje naději pro syrské křesťany a který vykazuje aktivní pozici při ochraně křesťanské přítomnosti nejen na úrovni prohlášení, ale také na úrovni praktických akcí. Jako příklady praktické činnosti Ruska, které ochránily křesťany před ještě větším utrpením, jsou uváděny aktivity V. Putina a prohlášení RPC, jež přesvědčily Západ a odvrátily jeho vojenskou operaci proti Sýrii v roce 2013 (RPC 2013A, 2013J, 2013K, 2013L, 2014M, 2014N). Nebo také přijetí dokumentu na podporu lidských práv křesťanů a dalších komunit zejména na Blízkém východě, schváleného na 28. zasedání Rady OSN pro lidská práva. I když bylo iniciováno Ruskem, Vatikánem a Libanonem, stalo se, dle názoru RPC, důležitým výsledkem spolupráce mezi RPC a ruským státem (RPC 2015A, 2015D; MID 2015B). Kromě toho RPC a stát posílaly do Sýrie humanitární pomoc (RPC 2013B, 2014O, 2015E). Je důležité poznamenat, že ruští představitelé nejenže sami hovoří o tom, jak se angažují v ochraně křesťanů, jak upozorňují svět na genocidu křesťanů v Sýrii (RPC 2013I, 2014F, 2014K, 2014L; MID 2013H; GOSUDARSTVENNAJA DUMA 2014, 2015), ale často odkazují i na různé náboženské i světské představitele Sýrie, kteří děkují RPC, Rusku nebo Putinovi za to, že dělají vše možné pro zachování křesťanské přítomnosti na Blízkém východě (RPC 2013M, 2013N, 2014N, 2014O, 2014P, 2014Q, 2015E, 2015F; MID 2012H, 2012I, 2012L, 2013I, 2015A).

ZÁVĚR

Po rozpadu SSSR se vztahy mezi RPC a ruským státem výrazně proměňovaly a postupem času RPC a stát navázaly užší spolupráci v celé řadě oblastí: od vzdělávání po vojenství. V neposlední řadě právě díky tomu byla RPC schopna obnovit svou významnou roli v ruském prostředí. Její

silná pozice byla pro stát výhodná, protože umožňovala v očích veřejnosti legitimizovat kontroverzní kremelské kroky.

Podobná spolupráce se týkala nejen vnitřní, ale i zahraniční politiky. V rámci předložené studie se autorka snažila identifikovat, kdy a v souvislosti s jakými událostmi se státní a církevní představitelé začali zajímat o postavení a ochranu křesťanů. Výzkum ukázal, že první zmínky o ochraně křesťanů se objevují v rétorice představitelů RPC v roce 2004 v souvislosti s registrací RPC v Estonsku, která byla výsledkem nejen úzké spolupráce mezi státem a RPC, ale i zvýšení zájmu Ruska o postavení ruských krajanů v zahraničí. I když tato událost nebyla impulsem k proniknutí tématu „ochrany křesťanů“ do církevního diskurzu, RPC se od té doby začala více zajímat o postavení křesťanů nejen v rámci svého kanonického území, ale i mimo něj, obzvláště na Západě (stát v tomto období zájem o postavení a ochranu křesťanů neprojevuje).

Zájem RPC o postavení a ochranu křesťanů získal nový rozměr v diskurzu církve v průběhu arabského jara, kdy se stal jedním z nejdůležitějších směrů činnosti RPC. Pravoslavná církev bezesporu soucítila s křesťany Blízkého východu, ovšem lze se domnívat, že po nástupu patriarchy Kirilla, který byl znám, že je připravený vytvořit z RPC důležitého mezinárodního aktéra, se církev, díky danému tématu, snažila upevnit svou pozici v roli významné síly v mezinárodním systému. „Ochrana křesťanů“ a obavy o jejich životy a budoucnost mohly také zvýšit autoritu RPC mezi pravoslavnými církvemi, což by mohlo přispět k převaze v utajovaném soupeření s Konstantinopolským patriarchátem. Představitelé RPC začali hovořit o hrozbách pro křesťany na Blízkém východě a na různých světových setkáních se obraceli na mezinárodní veřejnost a politické činitele s varováním, že probíhající politické změny ohrožují existenci křesťanství v regionu. Ruská pravoslavná církev dokonce navrhla vytvoření systému pro ochranu křesťanů před pronásledováním, do jehož formování chtěla zapojit i Západ, který ovšem současně stále kritizovala kvůli porušování práv křesťanů a vzdalování se od vlastních křesťanských kořenů. I když se zájem o postavení křesťanů a jejich ochranu stal v roce 2011 jedním z nejdůležitějších směrů činnosti RPC, Rusko o křesťany na Blízkém východě zájem téměř neprojevovalo, což bylo dokladováno na příkladu Egypta.

Ruský zájem o osudy křesťanů na Blízkém východě je patrný až od roku 2012, kdy se stát začal postupně přetvářet ve stát-civilizaci a „baštu

tradičních hodnot“. Tato transformace, k níž vedly především politické příčiny, činila růst zájmu o osud křesťanů docela logickým. Ovšem tento výzkum ukazuje, že státní zájem o osudy křesťanů je velice selektivní a v rétorice státních představitelů se objevuje převážně v případech, kdy je to pro stát výhodné. To znamená, že hrozbu pro křesťany, včetně omezení práv, by měla představovat Rusku „nepřátelská“ organizace, entita, režim, civilizace. Rusko tím získává prostor k využití tématu diskriminace křesťanů k legitimizaci vlastních kroků a ke kritice těch, koho vedení Ruska zrovna nepovažuje za přátele.

Výzkum provedený v rámci této studie celkově umožňuje resumovat, že vliv církve na tvorbu zahraniční politiky Ruska je do značné míry omezený, resp. že RPC v rámci ruské zahraniční politiky vystupuje především jako důležitý legitimizační aktér státní politiky.

POZNÁMKY

- 1 Vzhledem k rozsahu korpusu dat je v rámci předloženého textu pro potvrzení uvedených vyjádření odkazováno jen na část dat z původního korpusu. Data, na které je odkazováno v rámci této studie, jsou k dispozici na <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.14626197>.
- 2 Výjimku tvoří případ Estonska (viz dále).
- 3 Vyhledávání slovních spojení *prava christian*, *prava pravoslavnych*, *prava verujuščich* umožňovalo vyhledat veškerá slovní spojení, která se vztahují k různým druhům omezení práv.
- 4 Kanonické území RPC zahrnuje území bývalých svazových republik SSSR s výjimkou Gruzie a Arménie a ještě ČLR, Mongolsko, Japonsko a také dobrovolně připojené ortodoxní křesťany, žijící v jiných zemích (RPC 2000).
- 5 Do října roku 1993 byly mezi ruským parlamentem a Kremlm patrně určité rozpory i ve vztahu k církvi. Parlament připravil zákon, který měl poskytovat preferenci ruským „tradičním náboženstvím“ a omezit činnost zahraničních misionářů. Jelcin tento zákon odmítl podepsat (Meľnikov 2013), protože mezi představiteli Jelcinova týmu bylo mnoho příznivců „volného trhu náboženství“ (Ťachta 2001). Zároveň během války v Čečensku stát navázal spolupráci s RPC, což umožnilo legitimizovat a nábožensky opodstatnit práva a povinnosti státu na vojenskou ochranu státních zájmů (Patriarch nedat).
- 6 Ruská pravoslavná církev byla již dlouho před rozpadem SSSR využívána jako nástroj zahraniční politiky Ruska nebo se snažila na zahraniční politice Ruska podílet. Například v předrevoluční době byla jednou z tradičních rolí RPC role politického agenta státu. Chrám se otevíraly tam, kde mělo Rusko územní nebo strategické zájmy. Církev byla dodatečnou zárukou mezistátních vztahů a pomáhala státu získávat důležité informace o vnitřních záležitostech jiných států, zejména ve státech možných spojenců a potenciálních nepřátel. V té době byla podřízena nejen Svatému synodu, ale i Ministerstvu zahraničních věcí SSSR (Cerpickaja 2011: 142–144). I během sovětského ateistického období se sovětsí vůdci snažili využívat církev jako nástroj zahraniční politiky. Stalin chtěl z Moskvy udělat pravoslavný Vatikán. Díky jeho úsilí byla v roce 1948 uspořádána Celoppravoslavná konference, jejímž cílem bylo prohlásit RPC za hlavní pravoslavnou církev na světě. Ovšem k očekávaným výsledkům nevedla, neboť pravoslavné církve, které se nacházely ve státech mimo sovětskou sféru vlivu, odmítly na poradě participovat

- a uznat roli RPC jako první mezi rovnými. Stalin si uvědomil, že v globální politice nebude schopen církev využít. Výrazně ztratil zájem o církevní záležitosti a začala nová etapa pronásledování církve (Kurajev 2005).
- 7 Na začátku konfliktu byla činnost ruských diplomatů omezená kvůli očekávaným 24 mld. USD ze Západu na první etapu Cajdarových reforem. A proto Rusko ani nevyužilo své právo veta, ani se nezdrželo hlasování. Hlasovalo pro všechny sankce OSN proti Jugoslávii (Ekzarcho 1993). Ale v situaci, kdy, dle ruského vedení, Západ nesplnil své sliby dané Rusku, ruské vedení Západ kritizovalo a vyjadřovalo svou podporu srbské straně (Kommersant 1992).
- 8 Podobnou pozici zaujal i ruský parlament, ale vzhledem k zvláštnostem ruského systému měl rozhodující hlas Jelcin a jeho tým.
- 9 Termín označuje sedm bankéřů, kteří kontrolovali více než 50 % ruské ekonomiky.
- 10 Oba aktéři považovali intervenci NATO za nelegitimní, postavili se na stranu jugoslávského vedení a snažili se hrát roli mediátora.
- 11 Vztah Ruska ke krajanům byl selektivní. Rusko se výrazně zajímalo o Rusy, žijící v Pobaltí, ale ve stejné době např. zavíralo oči nad diskriminací Rusů v Turkmenistánu.
- 12 V projevech církevních činitelů lze najít jen jednu relevantní zmínku z roku 2008 o potřebě ochrany křesťanů, která představuje výzvu k evropským lídrům, aby věnovali větší pozornost otázce „ochrany křesťanů“ (RPC 2008a).
- 13 Patriarcha Alexij II. zemřel 5. 12. 2008.
- 14 Na televizním kanálu Rossija 24 začal být vysílán nový program „Cerkov' i mir“ (Církev a svět), kde metropolita Ilarion komentuje politické dění nejen v Rusku, ale i ve světě.
- 15 Jako nejuživanější příklad takových změn představitelé RPC začali uvádět příklad Iráku po roce 2003 (RPC 2011d, 2011e, 2011f, 2011g).
- 16 Představitelé státu také začínají mluvit o oslabování mravních základů ve světě (MID 2011a, 2011b).
- 17 Právě případ Koptů v Egyptě byl uveden jako impuls k přijetí prohlášení RPC v souvislosti s růstem christianofobie ve světě (RPC 2011b).
- 18 Situace s hodnocením postavení Koptů v Egyptě ze strany RPC v roce 2011 byla zvláštní. V projevech na webových stránkách RPC je uvedeno, že „[a]ž donedávna byl Egypt považován za jeden z příkladů mírového soužití muslimské většiny a křesťanské menšiny“ (RPC 2011m), které bylo porušeno v důsledku svržení starého režimu (RPC 2011m, 2011n, 2011o, 2011p). Ovšem lze najít informaci i o tom, že „[p]olitika útlaku a vytláčování koptských křesťanů z Egypta byla prováděna i za předchozí vlády v této zemi“ (RPC 2011g, 2011q). Poslední hodnocení však není téměř patrné v letech 2012–2013.
- 19 Západní státy ovšem zájem o postavení Koptů projevovaly, viz např. Usnesení Evropského parlamentu RC-B7–0542/2011.
- 20 Po rozpadu SSSR se úvahy o ruské civilizaci objevovaly v církevních kruzích a mezi ruskými intelektuály již od devadesátých let. Koncepce ruské civilizace umožňovala vysvětlit ruskou výjimečnost a odlišnost Ruska od Západu (Cerpickaja 2011:7, 33). Na vládní úrovni byl největší zájem o ruskou civilizaci patrný po Mnichovském projevu Putina, po kterém se rozvoj Ruska jako unikátní civilizace dokonce stal jedním z úkolů, který stanovilo Jednotné Rusko ve svém předvolebním programu. S nástupem Medveděva úvahy o Rusku jako samostatné civilizaci ustupují do pozadí a rétorika státu se soustřeďuje na všelidskou civilizaci (více o ruské civilizaci a geopolitické tradici civilizacionismu viz Kurfürst 2018: 312–374).
- 21 Západní civilizace pro Rusko ovšem není jednotná. Existuje složitější rozlišení mezi „falesnou“ západní civilizací, tedy liberální, multikulturní, přátelskou k homosexuálům, a „skutečnou“, tedy konzervativní, nacionalistickou, heterosexuální. Jestliže tu první Rusko kritizuje, druhá je pro ruský stát-civilizaci přátelská (Neumann cit. dle Edenborg 2019: 114).
- 22 V průběhu let 2012–2013 RPC uspořádala mnoho akcí, které v názvu obsahovaly zmínky o státu-civilizaci, o tradičních hodnotách a potřebě je chránit.

- 23 Nemusi to být jen protirežimní aktér jako v případě Sýrie, protože v případě Ukrajiny, o které se mluvilo od roku 2014, nebo v případě Západu, hrozbu pro křesťany, dle Ruska, představují režimy samotných zemí nebo jimi podporované síly.
- 24 Již v roce 2010 patriarcha Kirill informoval o svém plánu navštívit Antiochijský patriarchát, nebylo ovšem zveřejněno, proč se cesta konala až za rok (RPC 2011j).
- 25 Je třeba poznamenat, že představitelé RPC pro popis vraždění křesťanů v Sýrii nepoužívají slovo „vražda“, ale převážně používají slova s výraznou negativní konotací jako poprava stětím, fyzická likvidace a vyhubení.
- 26 Tento obraz byl i základním pohledem, který používalo ruské státní a církevní vedení na začátku, kdy „vojenská pomoc legitimnímu syrskému prezidentovi“ byla vysvětlována i jako jediná zbývající možnost ochrany křesťanů. Obsahově podobný obraz je poskytnut i v interaktivním parku „Rusko – Moje dějiny“.
- 27 Je patrné rozšíření spolupráce mezi RPC a katolickou církví ohledně otázky postavení křesťanů.
-

ZDROJE

- A Adamsky, Dmitry (Dima) (2020): Christ-Loving Warriors: Ecclesiastical Dimension of the Russian Military Campaign in Syria. *Problems of Post-Communism*, Vol. 67, No. 6, s. 433–445, <<https://doi.org/10.1080/10758216.2019.1684827>>.
- Agadjanian, Alexander (2017): Tradition, morality and community: elaborating Orthodox identity in Putin's Russia. *Religion, State and Society*, Vol. 45, No. 1, s. 3960, <<https://doi.org/10.1080/09637494.2016.1272893>>.
- Avanesova, Maria (2019): Činnost Ruské pravoslavné církve v Abcházii a Jižní Osetii: v souladu s pozicí ruského státu nebo v rozporu s ní? *Acta Fakultaty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*, Vol. 11, No. 2, s. 40–56, <<https://doi.org/10.24132/actaff.2019.11.2.3>>.
- Avanesova, Maria – Naxera, Vladimír (2016a): Ruská pravoslavná církev a její vztahy se státem v době patriarchátu patriarchy Alexije II. *Politické vědy*, Vol. 19, No. 3, s. 8–30.
- Avanesova, Maria – Naxera, Vladimír (2016b): Proměny vztahů ruské pravoslavné církve v době patriarchy Kirilla. *Central European Political Studies Review*, Vol. 18, No. 1, s. 84–100.
- Avanesova, Maria – Naxera, Vladimír (2018): „Za ochranu křesťanství“: postoje ruské pravoslavné církve vůči Západu a její místo v zahraniční politice Ruské federace. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 53, No. 2, s. 20–42, <<https://doi.org/10.32422/mv.1554>>.
- B Beljakova, Nadežda (2012): Pravoslavnaja cerkov' v obščestvenno-političeskoj žizni pribaltijskich gosudarstv. In: Malašenko, Alexej – Filatov, Sergej (ed.): *Pravoslavnaja cerkov' pri novom patriarcho*. Moskva: ROSSPEN, s. 341–400.
- C Cerpickaja, Olga (2011): *Pravoslavnaja duhovnaja missija i globalnyje modernizacionnyje processy*. Sankt-Peterburg: Izdatelskij dom Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta.
- Curanović, Alicja (2012): *The Religious Factor in Russia's Foreign Policy*. London: Routledge.
- Curanović, Alicja (2013): Religion in Russia's Foreign Policy. *New Eastern Europe*, 4. 8. 2013, <<http://www.neweasterneurope.eu/interviews/812-religion-in-russia-s-foreign-policy>>.
- Curanović, Alicja (2019): Russia's Mission in the World. *Problems of Post-Communism*, Vol. 66, No. 4, s. 253–267, <<https://doi.org/10.1080/10758216.2018.1530940>>.
- Č Čapnin, Sergej (2000): Epocha Putina. *NGReligiji*, Vol. 48, No. 1, s. 2–4.

- E
Edenborg, Emil (2020): Russia's spectacle of „traditional values“: rethinking the politics of visibility. *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 22, No. 1, s. 106–126, <<https://doi.org/10.1080/14616742.2018.1560227>>.
- Ekzarcho, Elena (1993): Rossija vystupajet protiv otmeny sankcij OON. *Kommersant*, 14. 7. 1993, <<http://www.kommersant.ru/doc/53555>>.
- Engström, Maria (2014): Contemporary Russian Messianism and New Russian Foreign Policy. *Contemporary Security Policy*, Vol. 35, No. 3, s. 356–379, <<https://doi.org/10.1080/13523260.2014.965888>>.
- F
Filatov, Sergej (2003): Osoznajet li Tretij Rim svoje rodstvo s Rimom pervym? *Žurnalnyj zal*, <<http://magazines.russ.ru/nz/2003/4/filat.html>>.
- FOM (2018): Raskol v pravoslavnoj cerkvi. *FOM*, 15. 11. 2018 <<https://fom.ru/Tsennosti/14128>>.
- Fox, Jonathan (2018): *An Introduction to Religion and Politics: Theory and Practice*. London: Routledge.
- G
Galeotti, Mark (2019): *Musíme si promluvit o Putinovi: Jak se Západ mýlí v nebezpečném vládcí Ruska*. Praha: Paseka.
- Gel'man, Vladimir (2015). *Authoritarian Russia: analyzing post-Soviet regime changes*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Government UK (2014): Easter reception at Downing Street 2014. *Government UK*, 9. 4. 2014 <<https://www.gov.uk/government/speeches/easter-reception-at-downing-street-2014>>.
- H
Hoffman, Mike (2021): Mike Hoffman on How Religious Identities Influence Support for or Opposition to Democracy. *Democracy Paradox*, 20. 4. 2021, <<https://democracyparadox.com/2021/04/20/mike-hoffman-on-how-religious-identities-influence-support-for-or-opposition-to-democracy/>>.
- I
Issaev, Leonid – Yuriev, Serafim (2017): The Christian Dimension of Russia's Middle East Policy. *Alsharq Forum Expert Brief*, <<https://www.hse.ru/mirror/pubs/share/217045866>>.
- Ivanov, Andrej (2013): Bitva za jasli Gospodni. *Russkaja narodnaja linija*, 17. 10. 2013, <https://ruskline.ru/news_rl/2013/10/17/bitva_za_yasli_gospodni>.
- J
Jefremov, Oleg (2020): *Istorija Otečestva: učebnik dlja vojennyh vuzov*. Sankt-Peterburg: Piter.
- K
Kartapolov, Andrej – Faličev, Oleg (2018): Pravo pervym podnjatsja v ataku. *Vojenno-promyslennyj kurjer*, 11. 9. 2018, <<https://vpk-news.ru/articles/44913>>.
- Knjazev, Svjatoslav – Lobanov, Maxim (2020): Reformator ili tiran: počemu Ivan Groznyj sčitajetsja odnoj iz samych protivorečivych figur v istorii Rossii. *RT*, 25. 8. 2020, <<https://russian.rt.com/science/article/775410-490-let-so-dnya-rozhdeniya-ivana-iv>>.
- Knox, Zoe (2005): *Russian Society and the Orthodox Church: Religion in Russia after Communism*. London: Routledge.
- Koesel, Karrie (2017): Religion and the Regime: Cooperation and Conflict in Contemporary Russia and China. *World Politics*, Vol. 69, No. 4, s. 676–712, <<https://doi.org/10.1017/S004388711700017X>>.
- Kommersant (1992): V centre vnimanija – bezopasnost' i prava čeloveka. *Kommersant*, 18. 11. 1992, <<http://www.kommersant.ru/doc/30309>>.
- Kremlin (2000): Toržestvennyj moleben. *Prezident Rossii*, 7. 5. 2000, <<http://www.kremlin.ru/events/president/news/38090>>.
- Kremlin (2007): Stenografičeskij otčet o press-konferencii dlja rossijskich i inostrannyh žurnalistov. *Prezident Rossii*, 1. 2. 2007, <<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24026>>.

- Kremlin (2008): Zajavlenije v svjazi s situacijej v Južnoj Osetii. *Prezident Rossii*, 8. 8. 2008, <<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/1042>>.
- Kurajev, Andrej (2005): Vojna: Čudo i skazki. *Russkaja linija*, 26. 12. 2005, <http://ruskline.ru/monitoring_smi/2005/12/26/vojna_chudo_i_skazki/>.
- Kurfürst, Jaroslav (2018): *Příběh ruské geopolitiky*. Praha: Karolinum.
- L
- Leichtova, Magda (2014): *Misunderstanding Russia: Russian Foreign Policy and the West*. London: Ashgate.
- Lomagin, Nikita (2012): Interest groups in Russian foreign policy: The invisible hand of the Russian Orthodox Church. *International Politics*, Vol. 49, No. 4, s. 498–516, <<https://doi.org/10.1057/ip.2012.13>>.
- Lunkin, Roman (2012): Obraz RPC v svetskich massmedia: meždu mifom o gosudarstvennoj cerkvi i folklorno-okkultnym pravoslavijem. In: Malašenko, Aleksej – Filatov, Sergej: *Pravoslavnaja cerkov' pri novom patriarche*. Moskva: ROSSPEN, s. 171–223.
- M
- McCallum, Fiona (2012): Religious Institutions and Authoritarian States: church–state relations in the Middle East. *Third World Quarterly*, Vol. 33, No. 1, s. 109–124, <<https://doi.org/10.1080/01436597.2012.627238>>.
- Mefnikov, Andrej (2013): Devjanosto tretij god. *NGReligii*, 2. 10. 2013, <https://www.ng.ru/ng_religii/2013-10-02/1_1993.html>.
- Mitrochin, Nikolaj (2004): *Russkaja pravoslavnaja cerkov': sovremennoje sostojanije i aktualnyje problemy*. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije.
- Mospat (2003a): Sostojalos zasedanije rabočej grupy po vzajimodejstviju Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi i Ministerstva Inostrannyh del Rossijskoj Federacii. *Russkaja pravoslavnaja cerkov'*, 8. 5. 2003, <<https://mospat.ru/archive/2003/05/nr305134/>>.
- N
- Naročnickaja, Natalija (2015): *Sosredotočenie Rossii: bitva za ruskij mir*. Moskva: Knižnyj mir.
- Naxera, Vladimír (2018): The West, Globalisation and Pussy Riot: Portrayals of Russia and Eurasia's enemies in the work of Aleksandr G. Dugin. *Central European Journal of International and Security Studies*, Vol. 12, No. 1, s. 119–141.
- Naxera, Vladimír – Krčál, Petr (2020): Oslavy výročí Slovenského národného povstání jako platforma pro vytváření obrazů nepřátel Slovenska. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 55, No. 1, s. 5–20, <<https://doi.org/10.32422/mv.1640>>.
- Ø
- Østbø, Jardar (2017): Securitizing „spiritual-moral values“ in Russia. *Post-Soviet Affairs*, Vol. 33, No. 3, s. 200–216, <<https://doi.org/10.1080/1060586X.2016.1251023>>.
- P
- Papkova, Irina (2011): *The Orthodox Church and Russian Politics*. New York: Oxford University Press.
- Patriarch (nedat.): Vzaimodejstvije s vooružennymi silami. Čečenskaja kampanija. *Patriarch*, nedat., <<https://patriarch.patriarchia.ru/vzaimodejstvie-s-vooruzhennymi-silami-chechenskaya-kampaniya/>>.
- Pervyj kanal (2012): Zapret na nošenije kresta v Britanii vozmutil christian Jevropy. *Pervyj kanal*, 18. 3. 2012, <https://www.itv.ru/news/2012-03-18/97208-zapret_na_noshenie_kresta_v_britanii_vozmutil_hristian_evropy>.
- Petro, Nicolai N. (2018): The Russian Orthodox Church. In: Tsygankov, Andrej P. (ed.): *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*. London: Routledge, s. 217–232.
- Philpott, Daniel (2004): Christianity and Democracy: The Catholic Wave. *Journal of Democracy*, Vol. 15, No. 2, s. 32–46, <<https://doi.org/10.1353/jod.2004.0034>>.
- Philpott, Daniel (2007): Explaining the Political Ambivalence of Religion. *The American Political Science Review*, Vol. 101, No. 3, s. 505–525.
- Pravmir (2010): Serbskije patriarxi – ot Srednevekovja v XX vek. *Pravmir*, 20. 1. 2010, <<https://www.pravmir.ru/serbskie-patriarxi-ot-srednevekovya-v-xx-vek/>>.

- R Reisinger, William M. – Hesli, Vicki L. – Ebru, Erdem (1999): The Patriarch and the President: Religion and Political Choice in Russia. *Demokratizacija*, Vol. 7, No. 1, s. 42–72.
- Rjabova, Tatjana – Rjabov, Oleg (2013): „Gejropa“: gendernoje izmerenje obraza Jevropy v praktikach političeskoj mobilizacii. *Ženščina v rossijskom obščestve*, No. 3, s. 31–39.
- Rjabych, Jurij (2004): Političeskije partii Rossii i Russkaja Pravoslavnaja Cerkov'. *Politeia*, No. 1, s. 124–148.
- Rossijskaja gazeta (2009): Patriarch Alexij II: „Molitsja možno vseгда!“. *Rossijskaja gazeta*, 4. 12. 2009, <<https://rg.ru/2009/12/04/alexij-poln.html>>.
- RPC (2000): Ustav. *Russkaja pravoslavnaja cerkov'*, 16. 8. 2000, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/419782.html>>.
- RPC (2018): Vystuplenije mitropolita Volokolamskogo Ilariona v Lissabone na temu „Russkaja Pravoslavnaja Cerkov' i pomošč christianam Blišnego Vostoka“. *Russkaja pravoslavnaja cerkov'*, 20. 9. 2018, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/5271038.html>>.
- RPC (2020): Mitropolit Volokolamskij Ilarion: Russkaja Cerkov' prizvala k sozdaniju aljansa v zaščitu christian Afriku. *Russkaja pravoslavnaja cerkov'*, 23. 12. 2020, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/5739519.html>>.
- RPC MP (2008f): Fidel Kastro sčitajet mitropolita Kirilla svoim sojuznikom v protivostojanii amerikanskomu imperializmu. *Russkaja pravoslavnaja cerkov'*, 23. 10. 2008, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/477986.html>>.
- S Sergunin, Alexander – Karabeshkin, Leonid (2015): Understanding Russia's Soft Power Strategy. *Politics*, Vol. 35, No. 3–4, s. 347–363.
- Solodovnik, Světlana (2013): Rossija: oficialnaja cerkov' vybiraet vlast. *Pro et Contra*, Vol. 59, No. 3–4, s. 6–26.
- Stepanova, Elena (2015): „The Spiritual and Moral Foundation of Civilization in Every Nation for Thousands of Years“: The Traditional Values Discourse in Russia. *Politics, Religion & Ideology*, Vol. 16, No. 2–3, s. 119–136, <<https://doi.org/10.1080/21567689.2015.1068167>>.
- Stoeckl, Kristina (2016): The Russian Orthodox Church as Moral Norm Entrepreneur. *Religion, State and Society*, Vol. 44, No. 2, s. 132–151.
- Surovcev, Alexandr (2019): Pod znamenem very. *Krasnaja zvezda*, 19. 7. 2019, <<http://redstar.ru/pod-znamenem-very/>>.
- T Tjurenkov, Michail (2017): Rossija na zaščite christianstva. *Tcargrad*, 29. 8. 2017, <https://tsargrad.tv/articles/rossija-na-zashhite-hristianstva_82677>.
- Tkačev, Andrej (2017): Svjataja Pravda: Tretij Rim na zaščite christian. *Tcargrad*, 27. 4. 2017, <https://yandex.ru/efir?stream_id=4e47cbfad76250aa4e198e61d921835>.
- † Ťachta, Alexandr (2001): Političeskoje pozicionirovanije Cerkvi pri Putine. *Otečestvennyje zapiski*, No. 1, s. 155–175.
- U Usneseni Evropského parlamentu RC-B7–0542/2011, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/1661550.html>>.
- V Verchovskij, Alexandr (2003): *Političeskoje pravoslavije: Russkije pravoslavnyje nacionalisty i fundamentalisty, 1995–2001 gg.* Moskva: Centr „Sova“.
- Verchovskij, Alexandr (2012): Ideologija patriarchy Kirilla. *Sova*, 17. 10. 2012, <<https://www.сова-center.ru/religion/publications/2012/10/d25570/>>.
- Vlas, Natalia – Gherghina, Sergiu (2012): Where Does Religion Meet Democracy? A Comparative Analysis of Attitudes in Europe. *International Political Science Review*, Vol. 33, No. 3, s. 336–351, <<https://doi.org/10.1177/0192512111415983>>.
- Z Zubov, Nikolaj (1996): Prišestvije sekt v Rossiju. *Kommersant*, 2. 4. 1996, <<https://www.kommersant.ru/doc/12298>>.

NOTE

The author would like to sincerely thank Tomáš Dopita and the two anonymous reviewers for their valuable comments. The author also would like to thank Vladimír Naxera for his support, constructive comments and ideas that helped to improve earlier versions of this manuscript.

AUTHOR BIOGRAPHY

Maria Avanesova graduated from the International Relations program of the Department of Politics and International Relations of the University of West Bohemia in Pilsen. Currently she is a PhD student at the same department. Her main field of research is Russian foreign policy with special attention to religious and cultural factors.